

סיעה של בני אדם – מהדורה 2

פתח דבר: דף זה נכתב "בטעות" פעמיים. לראשונה בשנת תשס"ט ושודרג בשנת תשפ"א; ובשנייה בשנת תשע"ג בלי משים שכבר נדרשנו לנושא זה בשנת תשס"ט (ובשדרוג של הדף בשנת תשפ"א בלי משים לכתובה מחדש בשנת תשע"ג). בקריאה חוזרת נראה שיש מקום לשני הדפים (למרות שרוב המקורות משותפים) ושילובם לדף אחד תהיה יגיעה גדולה הן לכותב והם לקוראים. לפיכך, בחרנו להשאיר את שניהם, בשתי מהדורות מקבילות והקורא יבחר.

מים ראשונים: העיון במדרשי התורה, [מדרש בראשית רבה](#) המלווה את ספר בראשית במקרה זה, מביא אותנו לעתים למחוזות אחרים שאינם בהכרח קשורים לפרשת השבוע. כמו זה שלפנינו, הדורש בסיפור האישה החכמה מאבל בית מעכה, כמסופר בספר שמואל ב סוף פרק כ, וממשיך בדין הקשה מתי מותר ומתי אסור להציל נפשות הרבה במחיר של נפש אחת. למרות שבראשית רבה הוא מדרש פרשני הנצמד בד"כ לפסוקי המקרא ולענייני הפרשה, בדוגמא שלפנינו נראה שהדרשן נגרר מעניין לעניין, כשהקשר הראשוני לפרשת השבוע הוא אגבי ורופף. ראה הדרשות על הפסוק "צווארך בחרוזים" (שיר השירים א י, שיר השירים רבה שם) המתארות איך חכמים חורזים בדרשותיהם באסוציאציה חופשית. ואולי הדברים בכ"ז קשורים לפרשת השבוע וכל אחד ישפוט.

בראשית רבה פרשה צד סימן ט¹

... ויש אומרים שָׁרַח בת אשר השלימה עמהן את המנין,² זהו שכתוב: "ותקרא אשה חכמה מן העיר ... ויקרב אליה ותאמר האשה: האתה יואב?" (שמואל ב כ טז-יז). אמרה: שמך יואב, לומר שאתה אב לישראל, ואין אתה אלא קוצר! ואין אתה לפי שמך! ואין אתה ודוד בני תורה! "וְכֵן הִתְמוּ" (שם שם יח)³ - עד כאן תמו דברי תורה? לא כתוב: "כי תקרב אל עיר להילחם עליה וקראת אליה לשלום" (דברים כ י)⁴? ואמר לה: מי את? אמרה לו: "אנכי שלומי אמוני ישראל" (שמואל ב כ יט) - אני היא שהשלמתי מניין של ישראל במצרים.⁵ אני היא שהשלמתי נאמן לנאמן, יוסף למשה, מה "אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל" (שם), ולי, שאני אם בישראל? מיד: "וַיַּעַן יוֹאֵב וַיֹּאמֶר חָלִילָה לְיָ אֱלֹהִים אֲשֶׁר הָיָה כֵּן. חלילה חלילה שתי פעמים: חלילה לדוד חלילה ליואב, חלילה למלכות בית דוד. אלא: "לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד" (שם שם כא). אם "במלך" למה "בדוד", ואם "בדוד" למה "במלך"? אלא אמר רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון: כל שמעמיד פניו במלך, כאילו העמיד פניו בתלמיד חכמים, כל שכן במלך ותלמיד חכמים!⁶ רבי יודן אמר: כל המעיז פניו במלך, כאילו מעיז פניו בשכינה. "ותאמר האשה אל יואב הנה ראשו מושלך אליך"

¹ במהדורה 1 של דברינו הבאנו את מדרש זה בקטעים לפי העניין והנושא, כאן אנו מביאים אותו בשלמותו וברצף אחד.

² המדרש דן בשאלה איך מגיע מספר בני משפחת יעקב היורדים למצרים לשבעים והרי הם רק 66, ואפילו עם יוסף ובניו שהיו כבר במצרים רק 69? וכלשון המדרש עצמו בתחילת סימן ט שם: "ראית מימך אדם נותן לחברו שישים ושישה כוסות וחוזר ונותן לו אף שלושה, והוא מונה אותם שבעים?". מספר פתרונות מוצעים לחסר זה: יוכבד השלימה את המנין, יעקב השלים את המנין, חושים בן דן השלים ועוד. וכאן מוצע שסרח בת אשר, אותה דמות מופלאה שהאריכה מאות שנים וראתה עולמות ומאורעות רבים (ונכנסה ישרות לגן עדן) עפ"י המדרשים, היא שהשלימה את המניין. משם ממשיך המדרש ומתגלגל להשלמות חשובות אחרות שעשתה סרח בת אשר ומשם הלאה לנושאים אחרים כפי שנראה. לעניין השלמת המניין לשבעים, ראה רש"י ואבן עזרא על הפסוק, בראשית מו כו-כז. ולעניין שמה שָׁרַח או סָרַח, ראה שבמקרא היא כתובה בשי"ן, בפרשתנו: "וַיִּבְנֶי אֶשֶׁר יִמְנָה וַיִּשְׁוֶה וַיִּשְׁוֶי וַיִּבְרִיעָה וַיִּשְׁרַח אַחֲתָם" (בראשית מו יז) וכן בספר במדבר כו מו: "וְשֵׁם בֵּית אֶשֶׁר שָׁרַח", אבל במדרשים ובפרשנים בד"כ: סרח. היא ששמרה על סוד הגאולה והעידה על משה ואהרן שהם שליחים נאמנים (פרקי דרבי אליעזר פרק מז) והיא שגילתה למשה היכן קבור יוסף (גמרא סוטה יג ע"א). וכבר זכינו להשלים דף על [שרח בת אשר](#) החביבה עלינו כבת, בפרשת פנחס.

³ ראה הפסוק המלא של דבריה של האשה ליואב שם: "וַתֹּאמֶר לְאֹמֶר דָּבָר דְּבָרֶיךָ בְּרֵאשֶׁנָּה לְאֹמֶר שָׂאֵל וְשָׂאֵל בְּאֶבֶל וְכֵן הִתְמוּ". בפשט הפסוק התחבטו הפרשנים, ראה פירוש דעת מקרא במקום. אבל המדרש בדרכו.

⁴ ראה דברינו [וקראת אליה לשלום](#) בפרשת שופטים. ועפ"י המדרשים שם, יכולה האשה באמת לעשות קל וחומר מיהושע ש"סרב פקודה" וקרא לשלום גם במלחמת שבעת העממים וכיבוש ארץ ישראל.

⁵ זו דרשת הדרשן שמחבר את האשה החכמה מאבל בית מעכה עם שרח בת אשר והמניין שלנו. אבל כפשוטו הכוונה היא: אני ואנשי העיר כולה (ובנותיה, ראה הביטוי "עיר ואם" בפסוק), אנו אנשי שלום ואמת ונאמנים לבית דוד. כך גם מוצע בדעת מקרא לבאר את "וכן התמו", מלשון תמימים ומשלימים ואין לנו חלק במרד שבע בן בכרי.

⁶ שדוד היה גם מלך וגם תלמיד חכם ושפט את ישראל. ולא ברורה ההשוואה, במעין קל וחומר, בין מלך לתלמיד חכם: "כל שמעמיד פניו במלך, כאילו העמיד פניו בתלמיד חכמים", שהרי מלך אינו יכול למחול על כבודו, בעוד שתלמיד חכם יכול (כתובות יז, קידושין לב). אגב, שים לב לתואר "תלמיד חכמים", היינו תלמיד שלומד מכמה חכמים (לא רק מרב אחד, ראה אבות דרבי נתן נוסח א פרק ג, עבודה זרה יט ע"א, נושא נכבד בפני עצמו). ככל שהתקדם ועלה בחכמה נקרא "תלמיד חכם", היינו תלמיד שהוא חכם ואפילו יש אומרים חכם שיש לו תלמידים (או גם חכם שממשיך תמיד להיות תלמיד ולקיים מאמר חז"ל: "איזהו חכם הלומד מכל אדם" ו"יותר מכולם מתלמיד"). ראה התייחסות לנושא בספרו של יוחנן ברויאר על העברית בתלמוד הבבלי, הוצאת מאגנס 2002, עמ' 236 - 238 וכן הערך [תלמיד חכם](#) בוויקיפדיה. וכבר סטינו מהנושא שלנו והפלגנו לשני נושאים מעניינים אחרים ואכמ"ל.

(שם). מנין ידעה?⁷ אלא אמרה: כל המחציף פניו במלכות בית דוד, מרים ראשו מלמעלה.⁸ מיד: "ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה" (שם כב), אמרה להם: אין אתם יודעים דברי דוד? איזו אומה עמדה בהם? איזו מלכות עמדה בהם? אמרו לה: ומה הוא מבקש? אמרה להם: אלף אנשים. ולא טוב אלף אנשים מלהחריב מדינתכם? אמרו לה: כל אחד ואחד יתן לפי מה שיש לו. אמרה להם: שמא אגב פיוס הוא מניח קמעא. עשתה עצמה כמי שהולכת ומפייסת. וחזרה מאלף לחמש מאות, למאה, לעשרה, לאחד – והוא אכסנאי. ומיהו? שבע בן בכרי. מיד: "ויכרתו את ראשו".⁹

שנוי: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו אנו הורגים אתכם - יהרגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. ואם ייחדוהו להם כשבע בן בכרי - נותנים ואל יהרגו כולם. אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים, בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ, אבל הוא מבפנים והן מבפנים, הואיל והוא נהרג והן נהרגים, יתנו להם ואל יהרגו כולם.¹⁰ כגון שהוא אומר: "ותבוא האשה אל כל העם" - אמרה להם: הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים, תנוהו להם ואל תהרגו כולם. רבי שמעון אומר: כך אמרה להם: כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה.¹¹

עולא בן קושר תבעתו המלכות. עמד וברח אצל ר' יהושע בן לוי ללוד. שלחו שליחים אחריו.¹² נטפל לו רבי יהושע בן לוי ופייסו ואמר לו: מוטב שייהרג אותו אדם ולא יענש הציבור על ידו. נתפייס ומסרו להם. היה אליהו דבר עמו, כיון שעשה כך, לא בא אצלו.¹³ התענה שלושים יום – ונראה לו. אמר לו: מה טעם נתבטל מר?¹⁴ אמר לו: וכי חבר אני לְמַסְרוֹת?¹⁵ אמר לו: ולא משנה היא? "סיעה של בני אדם" וכו'. אמר: וכי משנת חסידים היא? היה צריך דבר זה להיעשות ע"י אחרים ולא על ידך.¹⁶

⁷ כוונת השאלה היא: איך הייתה האשה החכמה בטוחה שאנשי העיר יסכימו להסגיר את שבע בן בכרי, שהנהיג את המרד נגד דוד, עד שיכלה להבטיח ליואב את ראשו?

⁸ שבטוח שמרידה בבית דוד תעלה לאותו האיש בראשו, בין בידי אדם ובין בידי דין שמים.

⁹ את המוטיב של פיוס הדרגתי מצאנו בשתי מקבילות נאות. האחת, בבראשית רבה ע"ז, במשל על השועל שהלך לפייס את האריה שכעס על החיות: "אמרו: מי הולך ומפייס אותו? אמר להם אותו שועל: אני יודע שלוש מאות משלים ואני מפייס אותו. אמרו לו: אגומן (יהי כן, לך). הלך קצת ועמד לו. אמרו לו: מה זה שעמדת? אמר להם: שכחתי מאה. אמרו לו: יש במאתיים ברכות. הלך מעט ועמד לו. אמרו לו: מה זה? אמר להם: שכחתי עוד מאה. אמרו לו: יש במאה ברכות. כיון שהגיע לשם, אמר: שכחתי את כולם, אלא כל אחד ואחד יפייס על נפשו". והוא משל על גישת יעקב, נשותיו ובניו, אל עשו. ראה דברינו [משלי חיות במדרש](#) בפרשת בשלח. והשנייה, בויקרא רבה ל ז, במשמעות ימי המועד בחודש תשרי: "בערב ראש השנה גדולי הדור מתעניין והקב"ה מתיר להם שלישי מעונותיהן. ומראש השנה ועד יום הכיפורים היחידים מתעניין והקב"ה מתיר להם שלישי מעונותיהן. וביום הכיפורים כולן מתעניין אנשים ונשים וטף והקב"ה אומר להם לישראל: מה שהלך הלך, מכאן נתחיל החשבון". ראה דברינו [מכפור לכפות ומכסה לסוכות](#).

¹⁰ היינו אפילו אם לא ייחדו מישהו ספציפי, רק אמרו תנו לנו אחד סתם. זאת משום שהסבירות שיהרגו כולם היא גבוהה מאד כאשר המבקשים להרוג נמצאים כבר בתוך העיר. ואז כמובן עולה השאלה הקשה במי בוחרים? והאם מותר למישהו להתנדב? ומה קורה אם הם רוצים יותר מאחד? עשרה? מאה? וגם איך אמרו אנשי אבל מעכה לעיל: כל אחד ואחד יתן לפי מה שיש לו? כל אלה שאלות קשות בנושא מאד מורכב וסבוך שרבים וטובים דנו בו ואנחנו לא נתיימר לדון בו. ראה מאמר של מאיר איילי ז"ל התוספתא סיעה של בני אדם והשתקפותה בספרות השו"ת, מחקרי תלמוד ג, הוצאת מאגנס 2005, שדן ביסודיות בנושא.

¹¹ זו לשון התוספתא במסכת תרומות פרק ז הלכה כ, בהבדלי לשון קלים מול הנוסח שבידינו. המשנה במסכת תרומות סוף פרק ח, אגב הדיון בדיני טומאה וטהרה של תרומה, עוברת לדון בקצרה בענייני נפשות: "היה עובר ממקום למקום וכרות של תרומה בידו, אמר לו עובד כוכבים: תן אחת מהן ואתמאה ואם לא הרי אני מטמא את כולה. רבי אליעזר אומר: יטמא את כולה ואל יתן לו אחת מהן ויטמא. רבי יהושע אומר: יניח לפניו אחת מהן על הסלע. וכן נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו אחת מכם ונטמא ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכם יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל". באה התוספתא ומרחיבה מאד את הקטע המסיים של דיני נפשות ויוצרת עולם הלכתי שלם, מורכב וסבוך, שכאמור לעיל, כבר האריכו לדון בו רבים וטובים. אנו רק נעיר שדין זה, שקשור בקשר הדוק עם דיני יהרג ואל יעבור, שפיקוח דמים, דחיית נפש מפני נפש וגם דין רודף, איננו נזכר כלל בתלמוד הבבלי, אולי משום שאין תלמוד בבלי על סדר זרעים. אבל דין זה מורחב בירושלמי ומסוכסם ברמב"ם, כפי שנראה להלן.

¹² לא סתם "שליחים" אלא מן הסתם צבא חיילים שאימו על העיר ודרשו במפגיע את הסגרתו.

¹³ אליהו היה רגיל להיוועד עם ר' יהושע בן לוי, ראה למשל הסיפור בגמרא סנהדרין צח ע"א על פגישתם בפתח המערה של רבי שמעון בן יוחאי. וכאן, לאחר המקרה של עולא בן קושר, הפסיק אליהו להתגלות לרבי יהושע בן לוי.

¹⁴ ר' יהושע בן לוי שואל את אליהו, אחרי שחזר ונגלה לו, לאחר שר' יהושע בן לוי היה בתענית שלושים יום, מדוע הפסיק להיוועד עמו ולהיראות אליו?

¹⁵ לאלה שמוסרים ומסגירים אנשים למלכות. ראה מקרה דומה, אך שונה, בגמרא בבא מציעא פד ע"א, של חכמים שהיו מסגירים גנבים למלכות ואת אחד מהם, ר' ישמעאל בן ר' יוסי מטא, הוכיח אליהו ואמר: "עד מתי אתה מוסר עמו של אלוהינו להריגה?". בתולדות עם ישראל נחשב "מוֹסֵר" למלשין ואפילו בוגד, ונדון לא מעט בספרות ההלכה. כאן, במקור, נראה שהביטוי קצת רך יותר.

¹⁶ וכאן יש לשאול איזו מין "משנת חסידים" היא זו? עדיף שימותו כולם? האם זה המקרה שהתוספתא מדברת עליו לעיל שיהרגו כולם? ומה פירוש "צריך דבר זה להיעשות ע"י אחרים ולא על ידך"? הלא זו בדיוק אחריותו של רב העיר והמנהיג! מי הם "האחרים" שאליהו מציע שיעשו זאת במקום ר' יהושע בן לוי? אפשרות אחת היא לומר שזו הקפדה יתירה של אליהו שאיננה להלכה וכדברי אותו איש גלילי בגמרא סנהדרין קיג ע"א שדרש לפני רב חסדא: אבא אליהו קפדן היה, על כך שאלהו הביא בצורת לארץ בימי אחאב (ראה שגם שם הפסיק אליהו להופיע מספר ימים). ראה גם גמרא שבת קכ"א ע"ב: "תני תנא קמיה דרבא בר רב הונא: ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו. אמר לו: ואותן חסידים - אין רוח חכמים נוחה מהם". אליהו הוא מחסידים ואין כך ההלכה! אפשרות אחרת היא שהמקרה היה כשיטת רבי יהודה שהם מבחוץ, היינו שהיה סיכוי שהשליחים לא יוכלו להיכנס בכוח לעיר ואפשר היה לנסות להתנגד או לרצות אותם, ולזה התכוון אליהו. אבל מדובר בשליחי השלטון שוודאי לא היה מותר

שנוי: בשעה שעלה נבוכדנצר לכבוש את יהויקים, עלה וישב בדפני של אנטוכיא. ירדה סנהדרי גדולה לקראתו. אמרו לו: הגיע לו זמנו של בית הזה ליחרב? אמר להם: לאו, אלא יהויקים מלך יהודה מרד בי. תנו אותו לי ואני אלך. הלכו ואמרו ליהויקים: נבוכדנצר מבקש אותך. אמר להם: וכך עושים? דוחים נפש מפני נפש?! לא כן כתוב: "לא תסגיר עבד אל אדוניו" (דברים כג טז)?! אמרו לו: לא כך עשה זקנך לשבע בן בכרי? "הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה". כיון שלא שמע מהם, עמדו ונטלוהו ושלשלו אותו וכו'.¹⁷

תלמוד ירושלמי מסכת תרומות פרק ח הלכה ד – נוסח הירושלמי

תני: סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו להן גוים ואמרו: תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, אפילו כולן נהרגין לא ימסרו נפש אחת מישראל. ייחדו להן אחד כגון שבע בן בכרי, ימסרו אותו ולא ייהרגו.¹⁸ אמר רבי שמעון בן לקיש: והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי. ורבי יוחנן אמר: אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי.¹⁹

עולא בר קושב תבעתיה מלכותא ערק ואזל ליה ללוד גבי רבי יושוע בן לוי ...²⁰
 רבי איסי ניצוד [נתפס] בספסופא.²¹ אמר רבי יונתן: ייכרך המת בסדינו.²² אמר רבי שמעון בן לקיש: עד שאני הורג ואני נהרג, אני אלך ואפדהו בכוח.²³ הלך ופייסו ונתנוהו לו. אמר להם: ואתם תבואו אצל סבינו והוא מתפלל עליכם.²⁴

בקלות ובכל מקרה זו לא טענה של "משנת חסידים"! כך או כך, ראה הסיפור בגמרא מכות יא ע"א, שוב על ר' יהושע בן לוי ואליהו, שאירע מקרה בתחומי עירו של ר' יהושע בן לוי (העיר לוד?) שאדם נטרף ע"י אריה (במרחק שלוש פרסאות מהעיר!) ובגין זה שוב לא נראה אליהו לר' יהושע בן לוי. במקרה זה, רק שלושה ימים ובלי תענית וצום, בשל אחריותו כמרא דאתרא. ראה שם שכל העניין משתלשל מאחריות הכהן הגדול לרוצחים בשגגה "שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו". מעין דין של עגלה ערופה. ועדיין עניין זה צריך הסבר ועיון רב ונשמח לשמוע דעות בנושא.

¹⁷ המשך הסיפור הזה נמצא במדרש ויקרא רבה יט ז כיצד שלשלו אותו ואיך נעשה הדבר הקשה הזה. גם שם, ר' יהושע בן לוי הוא שאומר שמסרו אותו כשעודו חי לנבוכדנצר ויהויקים שהיה מפונק ועדין, מת במהלך הפעולה. הרי לנו סנהדרין לא היססה לפעול, אפילו כנגד המלך, בשעה שעל כפות המאזניים היה מוטל גורלו של העם כולו, הארץ ובית המקדש. האם תוספת זו של המדרש (בלשון "שנוי", משמע שזהו מדרש תנאי קדום שע"פ לא ידוע לנו אלא מכאן), באה לחבר אותנו חזרה למעשה של האישה החכמה שנהגה נכון ולנטרל את הסיפור של עולא בן קושר שהוא "משנת חסידים" ואינו הלכה למעשה?

¹⁸ עד כאן קטע מתוך התוספתא שכבר ראינו לעיל.

¹⁹ המשפט האחרון הוא דרשת אמוראים (גמרא) על התוספתא. ריש לקיש מחמיר ואומר שבנוסף לדרישה של "ייחודה", צריך גם שהאדם שהגויים מייחדים אותו, יהיה חייב מיתה כשבע בן בכרי. ריש לקיש מבין את דברי התוספתא: "כשבע בן בכרי", במשמעות כפולה: גם מסומן בבירור וגם חייב מיתה כמורד במלכות. יוצא מכאן שהוא מחמיר מאד באפשרות של הסגרה. ר' יוחנן, לעומתו, אינו דורש תוספת זו ומסתפק בדרישה של "ייחודה".

²⁰ כאן מביא התלמוד הירושלמי את המעשה בעולא בן קושר או קושב המסתיים בטענה של ר' יהושע בן לוי: "ולא משנה עשיתי? ותשובתו של אליהו: "זו משנת החסידים"? אבל התוספת שיש בבראשית רבה: "היה צריך דבר זה להיעשות ע"י אחרים ולא על ידך", איננה בירושלמי. בהנחה שהירושלמי הוא המקור, יש לבדוק כיצד התוספת משפט זה לנוסח בראשית רבה ומה מקורו.

²¹ מילה קשה שלא ברורה כל צורכה, וכנראה אין הכוונה לשם של מקום (המוכר לנו היום) אלא למילה ביוונית שמשמעותה מעשה בגידה. חבורה של אנשים אלימים בגדו ברב איסי ונתפס בידם או בידי אלימים אחרים. בתרגום הירושלמי שלהלן נעזרנו בגיסנו משה מיה ה"ו ואין זה מתיימר להיות תרגום מדעי מדויק, רק לצורך הבנת העניין. הרוצה לדייק, יעיין במקורות הירושלמי ובמילונים.

²² ביטוי שמשמעו התייאש ממנו ומחיו, הרים ידיים.

²³ ריש לקיש, הליסטים לשעבר, לא מוותר ומוכן להסתכן ולהציל את ר' איסי. ראה הביטוי "להרוג או ליהרג" בבראשית רבה צא ז, כאשר יוסף שואל את האחים, שמספרים לו שבאו לחפש את אחיהם האבוד, בכמה הם מוכנים לפדות אותו. וכשהוא מקצין ואומר להם: ואם היה אומר לכם, מי שמחזיק באחיכם, שגם באלף סלעים לא ימכור לכם אותו, מה תעשו? והם עונים: "על מנת כן ירדנו, אם להרוג, אם ליהרג". ראה במקור שם. הנה מצאנו קשר, אולי לא כ"כ קטן לפרשת השבוע. ואת נכונותו של ריש לקיש להסתכן ולצאת להציל חכמים שנשבו, ניתן אולי להבין לא רק על רקע עברו כליסטים, אלא גם על רקע גישתו ההלכתית לעיל המחמירה מאד בדין של הצלת נפשות ע"י הקרבת אדם מסוים. ברגע שהציבור מתייאש ממי שנשבה, כמו ר' יונתן לעיל שאמר: יכרך המת בסדינו, הרי זה כאילו שמסרנו אותו על מנת להציל את כולנו. ואולי זה ר' יוחנן שם ולא ר' יונתן. מי שמחמיר ולא מוכן בשום מקרה להסגיר, יקום ויעשה מעשה וינסה להציל, בכח או בפיוס, בפרט אם הוא גברא רבה כריש לקיש. ויש לו סיוע מאברהם אבינו שיצא לפדות את לוט שנשבה.

²⁴ בסופו של דבר פעל ריש לקיש בכוח השכנוע והפיוס, אבל אולי לא בלי "שכנוע" של יכולתו המלחמתית ושמעו מהעבר. אולי שוב בדומה למדרש שיהודה היה מוכן לכל: "אם למלחמה אני בא, אם לפיוס אני בא, אם לתפילה אני בא" (בראשית רבה צג ו). הוא מבטיח לליסטים ששבו את ר' איסי את ברכתו של ר' יוחנן, אבל בהמשך הסיפור שם, ר' יוחנן "מברך" אותם ואומר להם: "מה שהיה בלבבכם לעשות לו, יעשה לכם". ולא הגיעו עד עיקול הדרך, עד שמתו כולם. ראה שם. אגב, על רקע הסיפור הזה ואחרים, בו ריש לקיש מציל את ר' יוחנן מהשודדים, מקבלת הערתו של ר' יוחנן: "לסטאה בלסטיותיה ידע", במחלוקת הגדולה ביניהם כמסופר בגמרא בבא מציעא פד ע"א שבסופה נפטר ריש לקיש, תהודה קשה עוד יותר! ראה שם. ואגב כוחו של ריש לקיש משעה שנכנס לבית המדרש, ראה איך במפגש עם ר' יוחנן בגמרא בבא מציעא הוא עובר את הירדן בקפיצה קלה (ועל כך אומר לו ר' יוחנן: "חילך לאורייתא", אבל בגמרא יומא דף ט הוא צריך שמישהו יושיט לו יד על מנת לצאת מהירדן בו טבל.

רבי יוחנן אמר נשדד על ידי בעלי קנייה.²⁵ עלה לבית הועד והיה רבי שמעון בן לקיש שואל לו ולא מגיב, שואל לו ולא מגיב. אמר לו: מהו זה? אמר לו: כל האיברים תלויים בלב והלב תלוי בכיס.²⁶ אמר לו: ומה אתה כך? אמר לו: נגזלתי על ידי בעלי קנייה. אמר לו [ריש לקיש לרבי יוחנן]: הראה לי מקומם. יצא הראה לו. ראה אותם במרחק והחל לצרוח [לטפוח]. אמרו: אם ר' יוחנן הוא, יקח חצי. אמר להם: הכל אני אקח. ולקח הכל.²⁷

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ה – הדין להלכה

נשים שאמרו להם עובדי כוכבים: תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן, יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. ואם יחדוהו להם ואמרו: תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם, אם היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי - יתנו אותו להם, ואין מורין להם כן לכתחילה.²⁸ ואם אינו חייב מיתה - יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.²⁹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: הפלגנו ממדרש אגדה להלכה וחוזר חלילה, כדרכו של מדרש, ובדרך גם רמזנו על קשרים עדינים עם פרשת השבוע. אך אפשר שהקשר הוא חזק יותר ולא רק הפלגת הדרשן וחריזתו. פרשת השבוע מסכמת את הסיפור הקשה של יוסף ואחיו שנכשלו בערבות ההדדית ואח"כ ניסו לתקנה. שלוש פעמים היו האחים "סיעה של בני אדם" שמסרה, או כמעט מסרה, אחד ממנה תמורת רווחת שאר החבורה. במקרה של מכירת יוסף התנדבו בני הסיעה ומסרו ממש (גם אם זרקו לבור ולא הם שמכרו את יוסף בידים כשיטת רשב"ם). בשנייה, כאשר יוסף אוסר את שמעון לעיניהם, שם הם מרגישים אשמה, לא מוסרים מעצמם, אבל גם לא נלחמים. ובשלישית, כאשר יוסף מבקש לקחת את בנימין, שם הם מפגינים ערבות, לפחות הראש יהודה, וסופם שמצליחים. ראה דבריני [הקולר תלוי בצוואר כולם](#) בפרשת מקץ. בקריאה שנייה ושלישית, נראה שזכינו לכוון לדעת גדולים שכבר קדמונו. ראה פירוש רבנו בחיי בן אשר לבראשית מב כד וכן פירוש משך חכמה לבראשית מב יט שאכן מקשרים את הדין של "סיעה של בני אדם" עם פרשת השבוע ואף אומרים שסיפור יוסף ואחיו הוא המקור לדין זה. אלא שהם מצטטים ישירות את הירושלמי והתוספתא במסכת תרומות ולא מזכירים את מדרש בראשית רבה, שלפי דבריני, הוא ודווקא כמדרש פרשני, הקדים את כולם. ואחרי כוללות הכל, נראה

²⁵ כנראה שם של חבורת שודדים. והמילה "אמר" במשפט זה אולי מיותרת.

²⁶ איזו הודאה כנה של איש רוח, ראש חכמי ארץ ישראל בדורו, בדבר ערך הממון והרכוש. זה אותו ר' יוחנן שמכר את כל רכושו על מנת ללמוד תורה (ויקרא רבה ל א) וכשאלפא החברותא שלו (לפני ריש לקיש) והוא, פונים עקב מצבם הכלכלי הקשה, לדרך ארץ, הוא שומע את מלאכי השרת שמבקשים להפיל עליהם את הכותל (ואלפא לא שומע) וחוזר ללמוד תורה גם בעוני הקשה ביותר. ומקיים על עצמו את הפסוק: "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" (תענית כא ע"א). כאן, לא יכול אותו ר' יוחנן להתרכז בלימוד כי נשדד בדרך (מה כבר היה לשדוד ממנו?) וטובע את מטבע הלשון בגילוי לב (תרתי משמע): "כל האיברים הולכים אחרי הלב, והלב הולך אחרי הכיס".

²⁷ שוב יש לנו את ריש לקיש שלא מוותר לאנשים האלימים. ראה בירושלמי שם עוד סיפור על זעיר בר חנינא שניצוד בידי ליסטים וגם הוא ניצל באורח פלא. מה באים סיפורים אלה ללמדנו, אחרי ההלכה של "סיעה של בני אדם" והנזיפה של אליהו בר' יהושע בן לוי: "וכי משנת חסידים היא"? אולי הם באים לומר שלמעשה, יש לעשות כל מאמץ ולא לוותר לאלימים. לא למסור ולצאת להציל, שהם בעצם שני צדדים של אותה מטבע. סיפור זה משליך אגב, על העימות הקשה בין ר' יוחנן וריש לקיש בגמרא בבא מציעא פד ע"א שכתוצאה ממנו נפטר ריש לקיש. איך יכול ר' יוחנן להתריס כלפי ריש לקיש: "לסטים בלסטיותא ידע" ועוד אחרי סיפור זה בירושלמי! ראה דבריני [ר' יוחנן קפדן היה](#) בדפים המיוחדים.

²⁸ גם מקרה זה, אין להורות לכתחילה לעשותו. ראיתי מי מנושאי כלי הרמב"ם ומפרשיו שאומר שזה הגלגול של הטענה של אליהו כלפי ר' יהושע בן לוי, שמופיעה בירושלמי ובבראשית רבה: וכי משנת חסידים היא? לפי שאין זו משנת חסידים לפיכך "אין מורין להן כן לכתחילה".

²⁹ מלבד סיכום הנושא ההלכה (אח"כ באו נושאי כלי הרמב"ם והארכו והרבו בפרשנותם על דברים אלה), נראה שיש בקטע זה שני חידושים. האחד מלגו (פנימי) והשני מלגו (חיצוני). החידוש החיצוני, המלגו, שהרמב"ם מביא הלכה זו בהקשר הרחב של דיני קידוש השם, מסירות נפש, יהרג ואל יעבור. ראה פרק ה שם במלואו, איך ההלכה של "סיעה של בני אדם" מובאת בהקשר הכולל והרחב של נושא שפיכות דמים, קידוש השם ומסירות נפש. בכך חוזרת ומתעוררת התמיהה על התלמוד הבבלי שלא מביא הלכה זו כלל. בא הירושלמי והשלים. החידוש הפנימי, מלגו, שמצוי בטקסט עצמו, הוא שהרמב"ם פוסק כריש לקיש ונראה שבכך נעקרת כל ההלכה של אפשרות הצלת נפשות הרבה במחיר של נפש אחת, בשל הדרישה הכפולה של "ייחודה" ושל חייב מיתה. כי הרי גם מהו חייב מיתה? בידי מי? איך נקבע שמישהו חייב מיתה ועוד בימינו? ואחרי כל זאת, עוד קובע הרמב"ם: "אין מורים להם כן לכתחילה" לעשות ואין זו משנת חסידים. נראה שיש כאן הקצנה ברורה של הכלל "אין דוחים נפש מפני נפש" (משנה אהלות ז ו, בראשית רבה לעיל בטענתו של יהויקים נגד הסנהדרין) וגם של "מה חזית דדמך סומק טפ" (פסחים כה ב ועוד), גם בציבור ולא רק ביחיד. נראה שיש בשיטת הרמב"ם גם דחייה מוחלטת של תוספת המדרש לגבי הסגרת יהויקים ע"י הסנהדרין, ראה הערה 16 לעיל. האם הרמב"ם היה מסגיר את יהויקים לנבוכדנצר? אך מנגד, יש לציין, שלא מעט ראשונים חלקו על הרמב"ם בעניין זה ותמחו איך פסק כריש לקיש ולא כר' יוחנן שבד"כ הלכה כמותו. ראה למשל בית הבחירה על סנהדרין עב ע"ב וכן ספר החינוך מצוה רצו - ראשונים שבד"כ הולכים בשיטת הרמב"ם וכאן חולקים עליו. הנושא כאמור עמוק מיני ים ורחב מיני ארץ ולא עלינו ועל כתפנו הדלה, לגמור.

שאפשר לדון בנושא כהנה וכהנה ונשמח לשמוע הצעות נוספות לחיבור מדרש זה לפרשת השבוע, נכון יותר לפרשות השבועות האחרונות.

מים אחרונים 2: לוח השנה מזמן קשרים נוספים שהדרשן לא שיער ודור דור ודרשותיו. גיסי הרב שמואל ריינר הי"ו העירני שיכול להיות קשר של הנושא שלנו לעשרה בטבת שהוא יום הקדיש הכללי להרוגי השואה וחל ברוב השנים בסמוך לפרשת ויגש. הקשר הוא, להוותנו, דרך פסקי הלכה קשים שנכתבו בעקבות השואה, מה לעשות, למשל, כאשר תינוק בוכה ומסכן בכך אנשים שהתחבאו מפני הנאצים הצוררים. ראה דיון כזה, למשל, בספר [מגיא ההריגה של הרב שמעון אפרתי](#), חלק א, שדן בנושא קשה זה ומזכיר את התוספתא והירושלמי שהבאנו.

שלמי תודה:

מלבד שני גיסי הרב שמואל ריינר ומשה מיה הי"ו, נעזרתי רבות בדף זה בידידי נחום בראשי הי"ו ששלחני לבארות מים חיים ולמדנו בחברותא את הנושא המורכב הזה. תם הדף ולא נשלם הנושא.